

15.3. Варненските първостроители – врагове на народната власт

„Архитекти и инженери, завършили с отличие Варненската мъжка гимназия „Фердинанд I“ и висшето си образование в европейски университети. Проектирали и изградили стотици частни домове и вили, обществени и индустриални постройки, банки и хотели във Варна и страната, повечето от които са обявени за културно наследство. В значителна степен допринесли за оформянето на европейския облик на морската столица от началото на XX век до 1944 г. Ротарианци, учредители и ръководители на Варненската техническа служба. Завършили Школа за запасни офицери, участници в Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война в състава на Осми приморски полк, носители на отличия за храброст и граждански заслуги, които за героизма си получават и високи офицерски звания.

След 9 септември 1944 г. са обявени за бивши хора – врагове на народа, лишени са от правото да упражняват професията си, някои от тях са осъдени от „народния съд“ или без съд и присъда са въдворени в концлагер или изселени, а в домовете им нахлуват хората на новата власт.“

Такава е общата визитка на Варненските първостроители:

– архитект Дабко Дабков (1875–1945) – потомък на тревненски строители и дърворезбари, завършил архитектура в Мюнхен, автор на над 350 архитектурни проекта, достигнал чин капитан след Балканската и Междусъюзническата война, носител на медал за храброст и ордени за граждански заслуги II и III степен;

– архитект Стефан Венедикт Попов (1889–1956) – общински съветник и народен представител, завършил архитектура в Мюнхен, изградил над 200 частни домове, вили, хотели, доходни здания и др.;

– инженер Георги Бърнев (1875–1961) – наследник на възрожденски дейци и търговци, дарили средствата за построяването на първото българско училище във Варна;

– архитект Манол Йорданов Стателов (1877–1954) от известната възрожденска фамилия Стателови;

– инженер Златан Бръчков (1869–1957) – потомък на голямата фамилия Бръчкови, чиято история датира от XVIII век;

– правнукът на Вълчан войвода архитект Атанас Несторов (1875–1949), завършил архитектура в Мюнхен, който за героизма си през войните от поручик достига чин подполковник;

– архитект Георги Костов (1883–1959) – участник в боевете при Лозенград и Чаталджа, останал в историята със заповедта, която като командир на батарея издава към своите войници: *„Хлябът на щиковеите и в огъня!“*. Така от неговата батарея нито един войник не загива от тиф и холера, но точно тя пробива турските позиции в битката за Одрин⁷¹².

Архитект Дабко Дабков

Архитект Дабко Дабков работи от 1900 г. в Техническата служба на община Варна, по-късно е окръжен инженер, а от 1906 г. открива частно проектантско бюро. Негово дело са модерният кинотеатър „Ранков“, доходните здания на ул. „Княз Борис I“, луксозният хотел „Лондон“ (с първия асансьор във Варна), хотел „Мусала“ (умалено копие на Нюйоркския хотел Flatiron Building), хотелите „България“ и „Борис“ на ул. „Цариброд“, сградата на Софийската банка на ул. „Преславска“, Средното търговско училище (дн. Икономически университет), Турската баня, Македонският дом и др.⁷¹³ Морската биологична станция с аквариум (1911) е проектирана от него и е първият университетски институт извън столицата за „изучаване на биологията на черноморската флора и фауна по българското крайбрежие, устройване на аквариум за нагледно просвещение на населението“⁷¹⁴.

Проектира къщите на командващия Сухопътните войски в Осми приморски полк генерал Михаил Иванов на ул. „Братя Шкорпил“; на варненския търговец, предприемач и собственик на хотел „Лондон“ Парсек Г. Сюзмеян; на Радка Хаджикунева на бул. „Мария Луиза“; двойните къщи на аптекаря Асен Грозев и полковник Димитър Попов и на братя Безазиян; хана на Темелко Костов на ул. „Дунав“; дизеловата мелница „Сила“ на пл. „Славейков“; доходното здание на Саркис Куюмджиян на ул. „Преслав“.

През 1908 г. дарява проекта на новата сграда на сиропиталище „Надежда“ на ул. „Кракра“, изградена с дарения и общински средства, а през

⁷¹² Облаков, Християн. Варненските архитекти на фронта преди 100 години. Доклад пред XVII национална историческа конференция „България в световната история и цивилизации – дух и култура“, Варна, 2012.

⁷¹³ Облаков, Християн. Сецесионът във Варна и неговите майстори. // Известия на Съюза на учените – Варна, 2013, с. 75–76.

⁷¹⁴ Пътеводител по фондовете на Държавен архив – Варна (до 1944 г.). София, 2011, с. 202.

1938 г. отново безвъзмездно проектира безплатните ученически трапезарии на бул. „Владислав“, днес част от Централната поща на Варна. Предоставя безвъзмездно десетки проекти и строи къщи за бежанците от Беломорска и Одринска Тракия⁷¹⁵.

Народната власт национализира вилата му, отнето му е правото да работи като архитект, реквизирани са много от личните му вещи, а в дома му са настанени наематели, като семейството е принудено да живее в две стаи от къщата си. Архитектът аристократ, както е наречен приживе от варненци, е обявен за народен враг. Не понася униженията, на които е подложен, и почива през 1945 г. Днес признателните му съграждани са изградили негов паметник пред хотел „Мусала“, който е първият паметник на архитект в България.

Архитект Стефан Венедикт Попов

В началото на м. септември 1956 г. хилядно множество се прощава в църквата „Св. Арх. Михаил“ с архитект Стефан Венедикт Попов и го съпровожда до Старото гробище на Варна. Уважението към него не е случайно. Освен че е изградил стотици прекрасни сгради във Варна, той е уникална личност – владее шест езика, включително и латински, свири на виолончело, мандолина и цигулка, членува в БИАД – Варна, а от 1940 г. е председател на Българо-немското дружество. В навечерието на Балканската война завършва в съкратен срок ШЗО и участва като младши офицер във всички войни. Към края на Първата световна война е ранен тежко. Награден с медал за храброст⁷¹⁶. Той е син на друг уважаван варненец, юриста Венедикт Попов, съдия в Русенския апелативен съд, окръжен управител на Варна и народен представител.

Архитект Стефан Попов проектира сградите на бившето съветско консулство на ул. „Братя Шкорпил“ и на Българското параходно дружество на бул. „Приморски“; първата жилищна кооперация в града, известна като „Плаж Варна“; Халите на улица „Сан Стефано“; къщите на аптекаря Новкиришк на бул. „Владислав“, на Антон Пейчев на бул. „Сливница“ (бившия Окръжен комитет на БКП, сега Булбанк), на семейство Холевич, на Пандо Пинзов, на собственика на една от най-големите мелници по р. Девня Димитър Попов, изградена на пл. „Славейков“, на търговеца и предприемач Михаил Филипов, собственик на най-луксозната баня с ми-

⁷¹⁵ Пак там, с. 226.

⁷¹⁶ Облаков, Християн. Архитект Стефан Венедикт Попов. МС ООД, Варна, 2011.

нерална вода във Варна; необароковата къща с два представителни входа на търговеца на платове и метални изделия Аврам Христов на ул. „27 юли“. Достроява къщата на Исак Мешулам – собственик на стъklarската фабрика в с. Гебедже (дн. Белослав) на бул. „Княз Борис I“ и прави камбанарията и подменя покривната конструкция и кубетата на Катедралния храм-паметник „Св. Успение Богородично“. Заедно с архитект Дабков изграждат сградата на Търговско-индустриалната камара (днес Щаб на Военноморските сили)⁷¹⁷.

„За благодарност“ е осъден от 8-и състав на „народния съд“ във Варна на 15 г. затвор, шест месеца строг тъмничен затвор и конфискация на половината имущество⁷¹⁸ за това, че „като член на Българо-немското дружество във Варна е оставил на заден план „културните задачи“, за разрешението на които било създадено дружеството и се поставил в служба на германската пропаганда в страната“⁷¹⁹. Семейството му е изселено в с. Добриня, Провадийско. През 1949 г. излиза от затвора, но вследствие на ужасите и побоищата в затвора е с разклатено здраве и почива във Варна на 2 септември 1956 г.

Архитект Атанас Несторов

Архитект Атанас Несторов Стоянов е главен архитект на Варна до 1912 г. Изгражда десетки забележителни частни домове и обществени здания във Варна, включително хотел „Париж“ (1906), преустроен след пожар през 1911 г. от архитект Дабко Дабков. Той е сред учредителите на Варненското археологическо дружество.

След 9 септември е обявен за враг на народа и му е отнето правото да практикува професията.

Архитект Георги Костов

Архитект Георги Костов проектира над 200 сгради, между които Гранд хотел „Ню Йорк“; къщите на Петър Карагеоргиев на ул. „Антим I“, на д-р Стоян Спиридонов на бул. „Мария Луиза“, на Кънчо и Иван Дончеви на ул. „Шипка“, на Торос Архамян и на Парашкев Киряков на ул. „Дебър“, на д-р Ганчев на ул. „Иван Драсов“; сградата на Магърдич Кавафян на ул. „Княз Борис I“; собственият си красив дом, който е отчужден и взривен

⁷¹⁷ Филм „Архитектите на Варна“. Част 8 – Стефан Венедикт Попов. Варна, 2015.

⁷¹⁸ ДА – Варна, ф. 635, оп. 2, а.е. 26, присъди на първи състав на народния съд във Варненска област, 24 март 1945 г. Източник: narodensad.com,

⁷¹⁹ Пак там.

през 1973 г., за да се построи хотел „Черно море“; кръщелната към храм „Св. Петка“ и др.⁷²⁰

През октомври 1944 г. е изпратен без съд и присъда в концентрационен лагер. Освободен през май 1945 г., но до края на живота си страда от тежка форма на атеросклероза и амнезия, резултат от мъченията в лагера⁷²¹.

Архитект Манол Стателов

Архитект Манол Йорданов Стателов завършва Чешката политехника в Прага през 1901 г. Автор е на около 300 архитектурни проекта, между които Юнашкият салон, хотел „Москва“ на ул. „Цариброд“, Вятърната мелница на Андрей х. Димитров, домовете на Христо Провадалиев, на проф. Цани Калянджиев и на Светослав Греков, ливницата на Митрополията, пивница „Малага“, къщата на братя Овадиеви на ул. „Славянска“, сецесионовата сграда на неговия дом на бул. „Мария Луиза“ и др.⁷²²

През Балканската война като поручик пехотинец участва в боевете при Лозенград, Люлебургаз и Бунар Хисар. Възложено му е изграждането на войнишките гробища. През Междусъюзническата война е тежко ранен и частично се парализира, а към 30-те години е изцяло парализиран. Това е причината да не бъде тежко репресиран, но след 1944 г. домът му е окупиран от съветски военни, след тях е отдаден на квартиранти, на него му е разрешено да обитава само една стая, а другите фамилни имоти са изцяло одържавени. От 1932 г. делото му е продължено от неговия син архитект Йордан Йорданов, който е един от основателите на Варненския строителен техникум „Васил Левски“ през 1942 г.

Инженер Златан Бръчков

Инженер Златан Бръчков (1869–1957) е сред известните варненски проектанти. Завършва образованието си в Цюрих. Работи в Министерството на железниците, участва в изграждането на Варненското пристанище, на пътища и жп линии и на системата от морски фарове по българското крайбрежие. Основател и пръв председател на Варненската техническа служба. Съосновател и член на Управителния съвет на Земеделската

⁷²⁰ Филм „Архитектите на Варна“. Част 7 – Георги Костов, Варна, 2015.

⁷²¹ Облаков, Християн. Благородният архитект, 2012.

⁷²² Облаков, Християн. Чешкият майстор на сецесиона. МС, 2013; Християн Облаков, Сецесионът във Варна и неговите майстори. // Изв. на Съюза на учените – Варна, 2013, с. 76–77.

търговска акционерна банка „Плуг“, основана през 1911 г. в Каварна. Заедно със съпругата си се включват в различни благотворителни каузи за подпомагане на бедни деца⁷²³.

Народен представител, участник в Балканската и Първата световна война и правителствен делегат при Българското търговско параходно дружество. Като кмет на Варна става инициатор за възобновяване на строителството на новата театрална сграда⁷²⁴.

След 9 септември 1944 г., „за благодарност“ 75-годишният инженер е обявен за враг на народа и е осъден от „народния съд“ на една година строг тъмничен затвор, глоба от 300 хил. лв. и лишаване от права за срок от 6 години.

Днес на името на инженер Златан Бръчков е наречен ежегодният конкурс за млади учени и специалисти до 35 г. на Териториалната организация на научно-техническите съюзи – Варна, като знак на уважение към създателя на Варненската техническа служба.

Инженер Георги Бърнев

През 1907 г. във Варна се провежда среща на поколенията от Варненската мъжка гимназия „Фердинанд I“, на която се взема решение за създаване на Алея на Българското Възраждане в Морската градина. Инициатори според чл. 19 на Устава на Комитет „Българско Възраждане“ са Харалан Николов (председател), Дабко Дабков, Георги Бърнев, Атанас Несторов (секретар), Коста Ранков, д-р Панайот Ранков, д-р Аршинков, д-р Иван Екимов, д-р Ючормански, Михаил Георгиевич, Марин Костов (касиер) и др.⁷²⁵ Те мечтаят да издигнат статуи на Свободата и Науката, които под закрилата на паметниците и духа на възрожденските дейци да вдъхновяват идващите поколения: „Тук, в тоя омаен кът на нашето Отечество, на брега на морската градина, инициаторите решиха да дадат среща на нашите велики народни дейци, да ги наредят един до друг, примирени вече от временните си различия, да си шепнат на вечен покой за своите идеали, за идеалите на България“⁷²⁶.

⁷²³ Златан Бръчков. Официален сайт на Община Варна, 2018.

⁷²⁴ Димитрова, Невяна. Инженер Златан Бръчков и приносът му за морското стопанство на Варна. В чест на 140 години от рождението му. – В: Год. на Военноморски музей. Т. VII. Варна, 2009, с. 64–71.

⁷²⁵ Спасова, Кристина. Общественият мисъл във Варна в началото на XX век за Алеята на Възраждането. // Известия на Старозагорския музей. Т. IV. Стара Загора, 2011, с. 605–609.

⁷²⁶ Спомен по случай откриването на 27 юлий 1911 г. на първия паметник в Алеята – паметникът на Христо Ботев. София, Придворна печатница, 1911.

Инженер Георги Бърнев е автор на проекта на Алеята на Възраждането, а заедно с паркостроителя Антон Новак са инициатори и за изграждане на известната Станчова алея. Така инженер Бърнев осъществява мечтата си за алея край морето като най-ярка изява на любовта му към род и Родина. Споменът, който той е оставил в паметта на старите варненци, е за висок мъж, с достолепна аристократична осанка, винаги с фрак, цилиндър и бастун в ръка, вдъхващ респект и уважение. Военната ни история пази паметта за войника Георги Бърнев, който, минавайки през битките при Лозенград, Бунар Хисар и Чаталджа, изкачва достойно стръмния път от поручик до чин полковник и става носител на медал за храброст V степен – I и II клас и Орден за военни заслуги. В историята на българския спорт има запазено място за плувеца маратонец Георги Бърнев, който на 14 август 1914 г. заедно с инженер Кърджиев и адвокат Демирджиев за първи път преплуват разстоянието между Галата и Варна и така стават родоначалници на най-старото плувно състезание у нас – плувния маратон „Галата – Варна“.

Георги Бърнев завършва строително инженерство в Париж във Висшето училище за мостове и шосета. По време на следването е хорист в Парижката опера. Завръща се в България и завършва ШЗО в Княжево. Постъпва на работа като инженер във Варненската община, където работи по нивелацията на града и разширението на централните градски улици. Впоследствие отваря и собствено проектантско бюро. Оставя забележително творчество – сградите на банка „Напредък“ на ул. „Преслав“, на Окръжното инженерство, Курортен дом „Здраве“ на д-р Данаил Шишков, дома на д-р Панайот Ранков на ул. „Шопен“ и др.⁷²⁷

След 9 септември 1944 г. е обявен за враг на народа, голяма част от имуществото му е конфискувана и му е позволено да живее в две стаи на дома си, а останалите помещения са препълнени с квартиранти.

⁷²⁷ Облаков, Християн. Сепесият във Варна и неговите майстори. // Изв. на Съюза на учените – Варна, 2013, с. 77–78.